

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2019.23>

Johann Daniel Titius, *Całkowite poddanie ziem pruskich na rzecz Polski. Die gänzliche Ergebung der Lande Preußen an Polen*, red. nauk. i posłowie Igor Kąkolewski, tł. Patrycja Czerwińska, Ewa Drzazgowska (Historyczne Pomniki Chojnic, t. 2), Urząd Miejski, Fundacja Inicjatyw Obywatelskich Marcina Fuhrmanna, Chojnice 2017, ss. 145, ISBN 978-83-945404-5-6.

Publikowana od kilku lat z inicjatywy władz miejskich Chojnic seria „Historyczne Pomniki Chojnic” zawiera teksty źródłowe związane z dziejami miasta bądź z postaciami wybitnych chojniczan. Omawiana pozycja, co wynika z obszernego eseju Igora Kąkolewskiego, wpisuje się w historiografię w bardzo współczesny nurt badań – rozważania nad tzw. miejscami pamięci. Badania te w europejskiej historiografii zapoczątkowała przede wszystkim słynna wielotomowa publikacja o ewolucji symboli pamięci związanych z dziejami Wielkiej Rewolucji Francuskiej¹. Warto jednak zaznaczyć, że badacze już wcześniej wielokrotnie interesowali się przemianami, które w historiografii, czy też w opinii publicznej, określały spojrzenie na takie czy inne wydarzenia historyczne. Istotnym przykładem jest poruszana tu problematyka, do której zaliczyć należy wywody osiemnastowiecznego uczonego rodem z Chojnic na temat zakonu krzyżackiego, historii wojny trzynastoletniej i przejścia tzw. Prus Królewskich pod berło królów polskich. Zakon krzyżacki (zwany też niemieckim) był wówczas od dłuższego czasu (od XV w.) przedmiotem ostrej krytyki polskiej, jak i krytyki publicystyki politycznej czy historiografii w Prusach Królewskich w XVII–XVIII w. *Nota bene* dla pisarzy protestanckich z Prus Królewskich, choć zazwyczaj pochodzenia niemieckiego, zakon krzyżacki, jako nadal istniejący zakon katolicki, był postrzegany jako wróg. Sytuacja zaczęła się częściowo zmieniać dopiero w drugiej połowie XVIII w., kiedy część elit protestanckich Prus Królewskich przeszła na pozycje proruskie (głównie z przyczyn wyznaniowych), a następnie, na przełomie XVIII i XIX w. zaczęła nawiązywać do niemieckiego nacjonalizmu. Po 1815 r., gdy ogarnął on *gros* elit Gdańska, już inaczej postrzegano rolę zakonu niemieckiego – był on oceniany pozytywnie, jako forpoczta niemieckiej ekspansji wschodniej. Natomiast coraz żywszy antagonizm polsko-niemiecki w drugiej połowie XIX w. znalazł swego rodzaju ukoronowanie w postaci głośnego dzieła Henryka Sienkiewicza o Krzyżakach. Dopiero od niedawna polska

¹ Por. *Les Lieux de Mémoire*, dir. Pierre NORA, vol. 1–3, Paris 1984–1992.

historiografia, głównie dzięki środowisku Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, zaczęła budować nowe i wieloznaczne spojrzenie na skomplikowane dzieje Zakonu. Zawarte w recenzowanej tu publikacji posłowie Igora Kąkolewskiego pt. *Krzyżacy jako metafora. Pamięć o wojnie 13-letniej w obchodach jubileuszy inkorporacji Prus Królewskich do Korony Polskiej w epoce staropolskiej* (s. 69–142) nawiązuje do tej problematyki, wpisując rozważania o poglądach (czy źródłach poglądów) Titiusa w szerszy kontekst. Kwestie zmiennych „nastrojów”, czy koncepcji ustrojowych, jakie panowały w środowiskach intelektualno-politycznych Prus Królewskich od XVI do XIX w., mają już dość obszerną, nieraz kontrowersyjną, polsko-niemiecką literaturę przedmiotu². Tekst historyczny Titiusa jest nade wszystko swego rodzaju manifestem pewnej oceny przeszłości. Oceną, która zasługuje na uwagę nie ze względu na jakieś istotne ustalenia historyka, lecz jako spojrzenie intelektualisty, protestanta rodem z Chojnic, który żyjąc jako uczony w Niemczech, nigdy nie utracił kontaktu ze swoją „małą ojczyzną”.

Johann Daniel Tietz (*vel* Titius, 1729–1796), rodem z Chojnic, studiował w Gdańskim Gimnazjum Akademickim, a następnie w Lipsku. Miał zaledwie 27 lat, kiedy objął profesurę w Wittenberdze. Jako badacz był głównie fizykiem, astronomem i biologiem, ale interesował się także teologią, filozofią oraz historią Chojnic. Rada miejska tego miasta, kiedy postanowiła uroczystie świętować rocznicę 1466, zwróciła się właśnie do Titiusa, by jako uczony z Chojnic przygotował stosowne dzieło z tej okazji. Można powiedzieć, że powstał wówczas okolicznościowy panegiryk historyczny, przygotowany jednak solidnie wedle ówczesnych możliwości a sławiący przejście Chojnic pod władzę królów polskich po zawarciu pokoju kończącego wojnę trzynastoletnią. Analizę tego tekstu i erudycji jego autora opracował w swym posłowniu I. Kąkolewski. W sumie, zaledwie kilka lat przed klęską pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej, Titius dobrze reprezentował poglądy protestanckiego patrycjatu miast Prus Królewskich, generalnie chwaleńczego na równi korzyści płynące z podlegania Koronie Polskiej, co i swobody prowincji. *Nota bene* Titius był ostrożny w wypowiedziach na tematy wyznaniowe czy ściśle ustrojowe. Napisał jednak dosłownie, że tylko dzięki zjednoczeniu z Polską Prusy Królewskie rozkwitły, dotyczyło to też swobód wyznania protestanckiego. Erudycyjny esej I. Kąkolewskiego oświetla niewielką broszurę Titiusa opisaną ewolucji historiograficznej, czy quasi-historiograficznej, w piśmiennictwie Prus Królewskich, zwłaszcza w zakresie sekwencji dat jubileuszowych: 1754, 1764, 1766. W kończącej rozprawę Titiusa inwokacji do opieki boskiej nad miastem i prowincją autor napisał tak: „[...] a wolność, ów najcenniejszy klejnot polskich Prus, niechaj zostanie na kartach ich dziejów tak długo, jak długo widnieć będzie tam sama nazwa tej prowincji” (s. 46, tłumaczenie polskie).

Teksty wspomniane w tytule publikacji uzupełnia biografia Titiusa pióra Przemysława Zientkowskiego (s. 143–145).

Prof. dr hab. Stanisław Salmonowicz
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

² Autor niniejszej recenzji parokrotnie wypowiedział się na te tematy; por. zwłaszcza szerokie ujęcie koncepcji ustrojowych w Prusach Królewskich w: Stanisław SALMONOWICZ, *Z dziejów walki o tzw. restaurację autonomicznych aspiracji Prus Królewskich w XVIII wieku*, *Analecta Cracoviensia*, t. 7: 1975, s. 433–457.